

zniszczenie cyrografu przez mękę i śmierć Zbawcy w *Sermo* 11, 4 i u Augustyna w *Enarrationes in Ps.* 88, 11) znacznie wzbogaciłoby analizy. Szkoda też, że Autor cytował tytuły w wersji polskiej (tj. *Kazanie*), a nie łacińskiej (*Sermo*).

Książka J. Pochwata jest przede wszystkim pracą naukową, skierowaną do badaczy piśmiennictwa wczesnochrześcijańskiego. Ale można ją polecić również przedstawicielom innych dyscyplin teologicznych, np. jako znakomitą (choć niełatwą) pomoc homiletyczną i katechetyczną.

Anna Z. Zmorzanka – Lublin, KUL

Ks. Wincenty MYSZOR, *Gnostycyzm i teologia Ireneusza z Lyonu: zagadnienia wybrane*, red. Ludmiła Lach-Bartlik, SACH NS 11, Katowice 2010, Księgarnia św. Jacka, ss. 384.

Gnostycyzm i teologia Ireneusza z Lyonu: zagadnienia wybrane jest już czwartą książką ks. W. Myszora, która ukazała się w serii „*Studia Antiquitatis Christianae. Series Nova*” jako jej 11. tom. Wcześniejsze to: *Chrześcijaństwo w Cesarstwie Rzymskim II i III wieku*, wstęp, wybór i opracowanie tekstów źródłowych, Katowice 2005, SACH NS 1 (wyd. 1. Warszawa 1999-2000); *Ewangelia Judasza*, wstęp, tłum. z koptyjskiego i komentarz, Katowice 2006, SACH NS 3; *Biblioteka z Nag Hammadi: Kodeksy I i II*, tłum. oraz komentarzem opatrzył Wincenty Myszor, Katowice 2008, SACH.SN 7. Omawiana tutaj publikacja stanowi zbiór 27. artykułów, które ukazywały się na przestrzeni 35 lat w różnych periodykach, pracach zbiorowych i seriach wydawniczych. W książce, jak wskazuje na to sam tytuł, Autor umieścił teksty poświęcone gnostycyzmowi oraz teologii św. Ireneusza, przedstawiając je w porządku tematycznym, a nie chronologicznym. Zastosowane tutaj kryterium wydaje się w pełni uzasadnione, bowiem dzięki temu publikacja ta nie jest jedynie zbiorem artykułów na określony temat, ale stanowi rozwijającą się logicznie całość.

Pierwszą część pracy tworzy cykl 22. artykułów na temat gnostycyzmu, które W. Myszor wybrał spośród kilkudziesięciu innych, jakie poświęcił temu zagadnieniu. Dwa pierwsze: [1] „Na tropach tajemnej wiedzy” (s. 13-43; pierwodruk: 1975 – podaję jedynie datę; pełny opis bibliograficzny artykułów zob. „Wykaz pierwodruków”, s. 371-372) oraz [2] „Gnostycyzm, manicheizm i mandaizm” (s. 44-77; 2008), wprowadzają w tematykę gnostycką; Autor omówił w nich hipotezy na temat genezy i istoty gnostycyzmu, które rozwinęli historycy dogmatu, historycy religii, fenomenologowie religii oraz badacze współcześni, następnie scharakteryzował gnostycyzm oraz pokrewne mu manicheizm i mandaizm, przedstawiając źródła do ich poznania, światopogląd oraz kult. Trzy kolejne teksty: [3] „Koptyjska biblioteka z Nag Hammadi” (s. 78-87; 1981), [4] „Znaczenie tekstów z Nag Hammadi w badaniach pierwotnego chrześcijaństwa” (s. 88-92; 1992) i [5] „Biblioteka z Nag Hammadi: formy literackie” (s. 93-105; 1998) przynoszą podstawowe informacje na temat odkrycia 13 kodeksów, zawierających koptyjskie

przekłady pism gnostyckich, ich pochodzenie i zawartości, znaczenia „dla historii chrześcijaństwa oraz historii teologii chrześcijańskiej” (s. 90), wreszcie ich form i gatunków literackich. W pozostałych artykułach tego cyklu W. Myszor omówił już kwestie szczegółowe. W dwóch pierwszych: [6] „Chrystologia gnostyków, podstawowe problemy” (s. 106-114; 2000) oraz [7] „Jezus w *Ewangelii Judasza*” (s. 115-119; 2006), poruszył m.in. kwestie pochodzenia i natury Zbawcy. Natomiast w kolejnym tekście [8] „Oikonomia w gnostyckim *Tractatus Tripartitus* z I kodeksu z Nag Hammadi (NHC I,5)” (s. 120-134; 1985) zwrócił uwagę na rzadko występujące w gnostyckim wykładzie „treści zbawcze Bożego postanowienia” (s. 121), czyli historię zbawienia, przedstawiając ją na przykładzie utworu pochodzącego z kręgu walentynian. W kolejnych trzech artykułach [9] „Gnostycka motywacja ascezy i walki ze złem” (s. 135-141; 1987), [10] „Nauka o grzechu w przekazach gnostyckich” (s. 142-154; 1999) i [11] „Zagadnienie modlitwy gnostyków” (s. 155-166; 1981) podjął zagadnienia z zakresu ascezy i etyki, przedstawiając takie kwestie jak: natura grzechu, walka z nim, a także rola praktyk ascetycznych i modlitwy w procesie zbawienia. Pojawiająca się w tekstach [9] i [10] kwestia zła znalazła swoją kontynuację w kolejnym artykule: [12] „Stwórca świata i szatan w pismach gnostyków” (s. 167-179; 2000), w którym Autor zajął się m.in. zagadnieniem: czy według gnostyków Stwórca świata i szatan to ta sama osoba. W trzech kolejnych artykułach omówił natomiast takie zagadnienia jak: recepcja biblijnego opisu stworzenia świata i człowieka, pokolenie Seta i jego rola w przekazywaniu gnozy ([13] „Pradzieje biblijne w tekstach z Nag Hammadi” – s. 180-205; 1976), miejsce gnostyków w strukturach Kościoła i jego gnostyckie rozumienie ([14] „«Ekklesia» i «Kościół» w ujęciu gnostyków II i III w.” – s. 206-217; 2004) oraz pojęcie Eucharystii, rozpatrywanej w świetle doketyzmu ([15] „Eucharystia w problematyce doketyzmu i gnostycyzmu” – s. 218-223; 1987). Z kolei w dwóch następnych artykułach: [16] „«Feniks» w gnostyckim traktacie *O początku świata* (NHC II, 5, p. 121,27-123,2)” (s. 224-228; 2008) i [17] „Symbolika perły w utworach gnostyków i manichejczyków” (s. 227-236; 1992) ks. W. Myszor pokazał na przykładzie perły i feniksa, jaką funkcję i rolę pełnił w przekazie gnostyckim symbol. Pierwszy cykl zamyka pięć artykułów, z których dwa pierwsze – [18] „Ewangelia Jana a niektóre teksty z Nag Hammadi” (s. 237-251; 1981) oraz [19] „Wstęp” do zamieszczonych również w zbiorze fragmentów komentarza Herakleona do Ewangelii św. Jana w przekładzie S. Kalinkowskiego – „Herakleon, *Fragmety*, wstęp i komentarz” (s. 252-280; 1981) – poświęcone zostały gnostyckiej recepcji nauki Jana Ewangelisty. W trzecim artykule – [20] „Paweł Apostoł nauczycielem gnostyków?” (s. 281-291; 2009) – przedstawione zostało natomiast zagadnienie wpływu Listów św. Pawła na myśl gnostyków II i III w. (por. s. 281). W dwóch ostatnich tekstach: [21] „Gnostycyzm jako faktor rozwoju teologii w II w.” (s. 292-306; 1998) i [22] „Jedność i rozłam” (s. 307-316; 1978) Autor podjął się odpowiedzieć na trudne pytania: w jakim stopniu myśl gnostycka przyczyniła się do rozwoju teologii ortodoksyjnej? i w jakim stopniu wpłynęła na rozłam w Kościele?

Drugi cykl artykułów, poświęcony teologii św. Ireneusza, polemizującego z gnostykami, składa się z 5. artykułów. Są to: [23] „Eucharystia w wypowiedziach Ireneusza z Lyonu” (s. 317-328; 1986/1987), [24] „Symbolika krzyża według Ireneusza z Lyonu” (s. 329-334; 1997), [25] „Tysiąc lat panowania Chrystusa na ziemi. Millenaryzm w ujęciu Ireneusza z Lyonu (*Adversus haereses* V, 30,4-36,3)” (s. 335-357; 2000), opatrzone przekładami obszernych fragmentów z *Adversus haereses*, [26] „Ireneusz z Lyonu: Dzieło zbawienia i odnowy świata (w świetle komentarza do Listu do Rzymian 8, 19-21)” (s. 358-363; 2009) i [27] „Ireneusz z Lyonu o autorytecie Kościoła Rzymskiego” (s. 364-370; 2004). Autor pokazał w nich m.in. jak w przeciwieństwie do gnostyków chrześcijański polemista rozumie zbawczy zamysł Boga, sens męczeństwa i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, znaczenie Eucharystii, a także ostatniego etapu dziejów, stanowiącego triumf Zbawcy.

Książka W. Myszora nie stanowi oczywiście kompendium wiedzy nt. gnostycyzmu, czy myśli św. Ireneusza, jest bowiem – jak wskazuje na to tytuł – wyborem tekstów. Autor chciał jednak, by czytelnik miał możliwość zaznajomienia się z historią i rozwojem badań nad gnostycyzmem, z literaturą gnostycką oraz podstawowymi problemami filozoficzno-teologicznego tego systemu, a także by poznał poglądy na niektóre kwestie teologiczne jednego z największych polemistów z gnostykami. W swoich tekstach nie ograniczył się jednak tylko do prezentacji podstawowych zagadnień, ale przedstawił też kwestie dyskusyjne, zajmując w nich własne stanowisko. Przykładem może być artykuł „Ekklesia i «Kościół» w ujęciu gnostyków II i III w.”, w którym opowiedział się za ezoterycznym charakterem grup gnostyckich, istniejących w ramach Kościoła (por. s. 206-210), czy tekst „Chrystologia gnostyków. Podstawowe problemy”, w którym na podstawie tekstów źródłowych wykazał, iż nie wszyscy gnostycy głosili doketyzm, niektórzy bowiem w kwestii natury Jezusa Chrystusa mieli poglądy zbliżone do ortodoksyjnych (por. s.110 – analiza fragmentu z *Wypowiedzi o zmartwychwstaniu* – NHC I: 44,11-33). Należy tutaj również wspomnieć artykuł „Jezus w «Ewangelii Judasza»”, opublikowany w tym samym roku, kiedy ukazało się pierwsze wydanie tekstu koptyjskiego (przypominam, iż Autor jako jeden z pierwszych uczonych przetłumaczył ten tekst na język nowożytny) stanowiący przykład natychmiastowej reakcji na odkrycia naukowe. Dużym atutem omawianej książki jest aktualność zamieszczonych w niej artykułów. S. Kalinkowski we „Wprowadzeniu” do 2. wydania Orygenesowego *Komentarza do Ewangelii według św. Jana* (zob. ŻMT 27, Kraków 2003, s. 5) pisze, iż dołączony do 1. wydania *Komentarza* (PSP 28, t. 1-2, Warszawa 1981) esej W. Myszora *Ewangelia Jana a niektóre teksty z Nag Hammadi* (PSP 28, t. 1, s. 5-19) mimo upływu 20. lat pozostaje nadal ważny (podobnie jak drugi tekst: *Ojciec chrześcijańskiej interpretacji Pisma Świętego* autorstwa E. Stanuli – zob. jw., s. 20-48). To samo można powiedzieć o pozostałych 26. artykułach: pomimo upływu czasu wszystkie one są nadal ważne. Może właśnie ten walor przesądził o tym, że Autor zdecydował się na dosłowny ich przedruk, powierzając teksty jedynie obróbce redakcyjnej. Szkoda jednak, że nie

zdecydował się (On, a może Redaktor) na wprowadzenie pewnych drobnych korekt: np. na podanie oryginalnej pisowni koptyjskiej w tych miejscach, w których w pierwodruku użyta została translacja (por. s. 101, nota 39).

Redaktorem książki jest Ludmiła Lach-Bartlik, która sporządziła „Wykaz pierwodruków” (s. 371-372), „Indeks biblijny” (s. 373-375), „Indeks cytowanych dzieł starożytnych” (s. 376-377), „Indeks osobowy” (378-381) oraz napisała słowo „Od redakcji” (s. 11-14), w którym znajdujemy informację o wprowadzeniu dodatkowych przypisów w celu ukazania aktualnego stanu badań (przypis taki zob.: s. 43, nota 140). Niestety ingerencje te są minimalne, a szkoda. Ks. W. Myszor w publikowanych tutaj artykułach często powołuje się na swoje wcześniejsze prace, z których niektóre również zamieszczone zostały w zbiorze. Przypadków takich odnotowujemy kilka – por. s. 104 noty 66 i 67; s. 119 nota 30; s. 121 nota 4; s. 142 nota 1; s. 311 nota 25; s. 358 nota 1 i s. 359 nota 4. Niestety fakt ten został całkowicie pominięty przez Redaktorę, a przecież zamieszczenie w przypisie dodatkowej informacji „[od redakcji]” o aktualnych stronach byłoby z formalnego punktu wskazane, a i znacznie ułatwiłoby lekturę. Pewne zastrzeżenia budzi również to, że L. Lach-Bilik nie zamieściła w „Wykazie skrótów” skrótów czasopism, które zostały użyte w opisach bibliograficznych występujących w przypisach (chodzi tutaj m.in. o „Vox Patrum”, „Studia Theologica Varsoviensia” i „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” – por. np. s. 165, nota 42; s. 206, nota 4; s. 207, nota 8; s. 233 nota 22) lub w „Wykazie pierwodruków” (por. s. 371-372, np. pozycje: [5] i [22]), a jedynie odesłała czytelnika do: wykazu skrótów „Encyklopedii Katolickiej” (*Wykaz skrótów. Encyklopedia Katolicka* [KUL], Lublin 1993 – por. s. 9). W „Wykazie pierwodruków” pominęła ponadto artykuł: „Symbolika perły w utworach gnostyków i manichejczyków” (pierwodruk znajduje się w: „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 36: 1992, s. 42-46). Są to jednak drobne usterki, które w kolejnym wydaniu można bez trudu poprawić.

Anna Z. Zmorzanka – Lublin, KUL